

אהוד בן עזר

רקוויאם לרבין

תל-אביב, נובמבר 1995 – נובמבר 2002

אין מציאות אחרת

אני לא שותף למקהלה היללנית שמתגוללת על רבין, בעיקר בעיתונות, מקהלה שיש בה קולות שכבר "קברו" את רבין ואת ממשלתו בשנתה הראשונה, לפני הסכם אוסלו, ואחר-כך היתה להם החוצפה להסביר לנו שההסכם היה פרי רוחם ועצותיהם שלהם.

עכשיו הם שוב מתגוללים על רבין – כאילו ישנה מציאות אחרת, אידילית, שבה ניתן ליישם הסכם כה סבוך; וכאילו רק אנחנו, הישראלים, אשמים בכך שהאיסלאם הקיצוני מסרב להשלים עם קיומנו.

טחו עיני האנשים מלראות איזה מהפך אדיר חל במעמדה של ישראל במזרח התיכון. כיצד, לראשונה בהיסטוריה, אנו עומדים בחזית אחת עם מדינות ערביות התומכות בשלום, ואויבנו כבר אינו כל העולם הערבי והמוסלמי ששלל את קיומנו, אלא רק אותו חלק ממנו שמתנגד לתהליך השלום, וחותר גם נגד המישטרים הערביים שמצויים עימנו יחד בחזית השלום.

מעניין לראות כיצד מישהו מהדברנים הגדולים ואוהבי-עצמם, מימין ומשמאל גם יחד, היה עומד במעמסה שרבין עומד בה, וממשיך קדימה, חרף הספקות, ובהתמדה ובוזהירות, ומבלי להיות מושפע מתגודות דעת הציבור.

זה הציבור שחולם אולי על ה"גאולה" שתבוא לנו אם יחזור הליכוד לשלטון. אבל למה להמליך את ביבי? הלא אפשר להחזיר את שמיר. שמיר יותר מוכשר בלא לעשות כלום, יותר זהיר וקר-רוח, ואינו עוטר את האינרציה, את המבוי-הסתום שאליו מוליכה אותנו השקפתו הפוליטית – בדיבורים ריקים נוסח נתניהו, כאילו ישנה דרך אחרת לשלום עם הערבים.

[חרף הצער והכאב על קורבנות הטרור – יש לי תחושה, שמרבית אזרחי המדינה שותפים לדיעה זו, ותומכים ברבין ובדרכו].

[נדפס ב"דיעות אחרונות", 8 בפברואר 1995]

[נדפס במלואו, עם הסיפא, בשם "לתמוך ברבין במאה אחוז" ב"דבר", 8 בפברואר 1995]

*

בתגובה על פירסום דבריי ב"ידיעות אחרונות" קיבלתי מכתב פלסטר ובו איום אנונימי בסגנון של "הערכים יהרגו אותך ואת בני-משפחתך", עם גזיר-מאמר מודפס מאת חגי סגל, בתוך מעטפה של המחלקה לקשרי חוץ של אוניברסיטת ת"א, ודאי מעטפה גנובה או ממוחזרת. היתה לי הרגשה שהאנשים שעומדים מאחורי משלוח מכתב זה מתפרנסים ברובם על חשבון תקציבים ממלכתיים, אך זה לא מפריע להם לזרוע אווירה של הפחדה וטירור. אמרתי לעצמי כי אם קבוצות אנונימיות כאלה תפחדנה ב"טיפול אישי" אזרחים שמביעים תמיכה פומבית בראש ממשלה נבחר במדינה דימוקראטית – נגיע מהר מאוד למציאות מאוד לא סימפאטית. קיצונים כאלה ניסו בשעתו להצית את דירתו של ידידי הסופר חיים באר. את המכתב האנונימי העברתי למוסדות המוסמכים, לטפל בנושא. אני לא שומר אצלי דברים טמאים.

עוד נתגעגע לרבין

זה לא כבר נעשה ל"בון טון", לא רק מימין אלא גם משמאל – ללגלג על רבין, להספיד את ממשלתו, ולחכות באיזו מין חדווה משונה לעליית ממשלת הליכוד לשלטון, ובראשה הגאון הכל-יכול נתניהו, שכביכול אפילו הוא עדיף על רבין המסכן, ה"סוס המת".

מי לא משתלח ברבין? – מי לא עולב בו? – מי לא בא אליו בדרישות אבסורדיות? – מי לא חושב עצמו חכם ממנו, יעיל ממנו, מביא את השלום מהר ממנו, מדכא סופית כל התנגדות ערבית טוב ממנו, מדביר את הטרור טוב ממנו, עושה שלום עם הסורים טוב ממנו – כמוכן, בלי להחזיר שעל-אדמה אחד.

בקיצור – כל אידיוט מעביר ביקורת ונותן עצות לראש-הממשלה, שהפך כבר, לפחות בתקשורת אך גם בשיחות-סלון, למין אסקופה נדרסת שאיש אינו חייב בכבודו. ולא עוד אלא שמי שקם להגן עליו זוכה למנת לגלוג, זאת במקרה הטוב – או למכתבי-איום סהרוריים, זאת במקרה הפחות טוב, איומים אנונימיים, מן הסתם מצד חוגי המיליציות הסהרוריות-משיחיות של המתנחלים, אנשים שעובדים במרץ על חשבון תקציבים ציבוריים כדי לפרק את מדינת ישראל ולעשותה ללבנון שנייה.

ואני רוצה לומר במלוא האחריות [וישפטוני הדורות הבאים]: אנחנו עוד נתגעגע לרבין. הוא אחד מראשי-הממשלה המוצלחים ביותר שישראל זכתה בהם. הוא מנהיג ללא שמץ של פולחן אישיות, ללא שקרים, ללא זריית חול בעיני הציבור, ללא פראזיולוגיה, ללא משיחיות, ללא טיפשות שנובעת מביטחון-עצמי מופרז, ללא צדקנות, ללא העדפת הטפל על העיקר, ללא חנופה לציבור, ללא פחד מהלכי-רוח של שנאה ובוז מימין ומשמאל גם יחד. הוא פראגמטיסט בעל חזון פנימי, הוא "משרת הציבור" כמוכן הנעלה והמדוייק של המושג, הוא באמת רואה כך את תפקידו – לשרת את עמו כראש-ממשלה בצורה הטובה ביותר. והוא אינו מאותם מנהיגים שזוקקים לעם רק כדי לעמוד בראשו, כי אחרת האגו שלהם מתרוקן ונמוג.

את רוב הטענות שהטיפשים והנוכלים טוענים כלפי רבין, ויש בהם גם עיתונאים, וסופרים, וזמרים, ואנשי-צבא בכירים לשעבר, ועומדים-על-הדם מקצועיים, ומטורפים מימין ו"יפי נפש" משמאל – את רוב הטענות הללו יש להפנות למציאות שבה אנו נתונים, לא לרבין.

אין פתרונות קלים. מי שחושב שאחרי יותר ממאה שנות סכסוך דמים עם הערבים, עם הפלשתינאים – אפשר לעשות שלום בהינף-יד – הוא טיפש או נוכל. מי שחושב שרק אנחנו אשמים בכך שתהליך אוסלו נסחב לאיטו, ואם מחר נצא מכל השטחים – נחיה בגן-עדן של שלום – הוא טיפש או נוכל. מי שאינו רואה, מעבר לכל המעקשים והמעצורים שבדרך – את התקדמותו האיטית של התהליך, את הבלתי-יאומן שמתרחש בעטיו – לעומת כל מה שמישהו מאיתנו לא העיז אפילו לחלום לפני כשנתיים, הוא כניראה עיוור.

רבין מנווט כיום את ישראל בדרך האפשרית, האמיצה והבטוחה ביותר שבאפשר. מנווט לקראת שלום ששנים תעבורנה עד שתתממש בו נורמאליזאציה מלאה. הוא דורש מאיתנו סבלנות, קור-רוח, שכל ישר, יכולת להעריך נכונה את המציאות, וגם להשוותה ביושר לתקופות קודמות – ולמזלנו התכונות הללו, שחסרות כניראה לרבים מאיתנו, התכונות הללו מצויות בו, ובזכותן הוא מנהיג את מהלכיה של מדינת ישראל בדרך שאני משוכנע ומקווה שהדורות הבאים יראוה כאחת משעותינו היפות ביותר.

[נדפס ב"הארץ", 21 במאי 1995]

*

בעקבות פירסום הרשימה ב"הארץ" הוזמנתי לשיחה בת חצי שעה בארבע עיניים עם ראש הממשלה בלשכתו בירושלים.

הפגישה עם רבין

17.7.95. יום שני. בבוקר אני נוסע באוטובוס לירושלים ומגיע לקראת 9.30 מהתחנה המרכזית, במונית, למשרד ראש הממשלה. המקום מאוד צנוע ופונקציונאלי. אין שום גינונים של שלטון ופאר. איתן הבר השמנמן מכניס אותי לחדר-העבודה של ראש-הממשלה, מבלי להציג את עצמו בפניי.

רבין נראה בדיוק כפי שהוא, בחולצה לבנה ובעניבה. משתדל מאוד להיות חביב. אנחנו יושבים זה מול זה על שתי ספות-הסבה בצורת רי"ש, בפינה. מאחורינו שולחן הכתיבה שלו ועל הכיסא בעל המשענת הגבוהה מונח הז'קט שלו. רבין מתנועע כל הזמן כאילו לא נוח לו לשבת רגע אחד בשקט במקום אחד, מעשן שתי סיגריות במרוצת השיחה, מחטט באפו, מגרד באוזניו ופוכר את ידיו. אבל הוא משדר הגינות, ביטחון וחוכמה. אין הברקות ניסוח, ובעצם כמעט שאין בשיחה גילויים מעבר למה שמתפרסם בשמו בעיתונים, וכמעט גם אין בה הומור. יש גם הרגשה שהוא אינו מסתיר סודות מי-יודע-מה בקשר למצב הפוליטי. היושב הענייני של דבריו עומד בסתירה גמורה לניסוחים המבריקים של פרס, למרות שהם אומרים, לפחות בנושא השלום, כמעט את אותו הדבר.

רבין שואל אותי מה אשתה ומביאים קפה בוץ לשנינו.

בהתחלה אני נותן לו את הכרף "אסתר ראב / כל השירים" עם ההקדשה שכתבתי. אני עושה למרות שאני יודע שהיא היתה בשנותיה האחרונות קרובה יותר להשקפה של "ארץ ישראל השלימה".

ליצחק רבין היקר,
ראש הממשלה הצבר הראשון –
יבול חייה של המשוררת
הצברית הראשונה
אסתר ראב –
וברכה להצלחת דרכך –

אהוד בן עזר

הוא שואל אותי, למקרא ההקדשה, "מה, באמת זה כך?" – ואני מאשר.

עוד קודם הוא מקדים ואומר שנידמה לו שכבר נפגשנו פעם, ושהוא מכיר וקורא את דבריי. אולי הוא מתכוון למאמר שכתבתי עליו ב"הארץ" ב-21.5.95, "עוד נתגעגע לרבין", והוא עילת הפגישה. כי האמת שלא נפגשנו מעולם. פעם אחת טילפן להודות לי כאשר כתבתי ב"דבר" מאמר תמיכה בו בהתמודדותו עם פרס על המועמדות בבחירות לראשות הממשלה, זה היה מזמן, והשתמשתי אז בדברים שכתב בספרו סעדיה עמיאל נגד פרס, וזה דווקא אחד הדברים שאני לא גאה בהם כי במשך השנים למדתי להעריך את פרס, ולכן לא הזכרתי את הנושא לרבין.

בעקבות אסתר אנחנו משוחחים קצת על קורות המשפחה שלי. הוא מספר שהתלווה פעם לבן גוריון לאחד מחגי היובל של פתח-תקווה ושמע אותו מדבר בחיוב רב על ראשוני המושבה. אני מספר על הראיון שהיה לי עם בן-גוריון לסידרה "מחיר הציונות" ב"מאזניים", שנדפס מאוחר יותר בספר "אין שאננים בציון". כיצד בן-גוריון שאל אותי מה גרם ליהושע שטמפפר, ממייסדי פתח-תקווה, לעלות לארץ-ישראל ב-1869, ועוד ברגל, וכיצד אמר כי הוא, יהושע שטמפפר, היה הראשון, ואיתו מתחיל כל הסיפור של ההתיישבות. ואני מספר לרבין גם על הסיוור שעשיתי בהונגריה בסתיו האחרון, בעקבות עליית משפחת ראב משם ב-1875, אבל אני לא מאריך כדי שלא לשעממו בהרצאה היסטורית-משפחתית. כשאני מזכיר את הפגישה שלי עם בן-גוריון נופל רגע קצר של שתיקה, שבו אני חושב, ונידמה לי שאולי גם רבין חושב, שהנה עכשיו אנחנו נפגשים, ויש בכך איזה שמץ של תיעוד היסטורי.

אחר כך הוא מספר שנשלח ללמוד בגבעת השלושה בשנים 1934-1935, והכיר את רחובותיה של פתח-תקווה, אבל לא הכיר את משפחת שכטמן, בני דודי שגרו על גבול הקיבוץ דאז, היכן שעומד כיום בית האבות. הוא גם אינו מכיר את בן דודי המנוח אהרון בן עזר, שהיה מג"ד במלחמת השחרור. בתקופה שרבין היה בגבעת השלושה, אני טרם נולדתי.

הוא שואל מה אני עושה וממה אני מתפרנס, ואני מספר לו שאני פרי לאנס כל השנים, כותב את הביוגרפיה של דודתי אחות-אבי המשוררת אסתר ראב, עורך ספרים וגם כותב ספרים בהזמנה כמו הביוגרפיה לנוער על משה דיין.

את כתיבת הספר על דיין אני מזכיר בקצת התנצלות, שלא להיראות כמי שמחפש דמויות מפורסמות לכתוב עליהן, וגם כדי שלא לעורר קינאה, שהנה אני עוסק דווקא בדיין.

רבין מרגיע אותי ואומר שזה לא נורא לכתוב על דיין: "לא, לא, הוא בהחלט דמות חינוכית. חשובה. אמנם היו לי כמה פעמים התנגשויות איתו. מה שלא הבנתי אף פעם אצלו זה חוסר ההקפדה שלו על דברים כאלה, כמו לקיחת עתיקות ארכיאולוגיות. בן גוריון קרא אותו פעם אליו ודיבר איתו, ואז דיין ענה לו – אם אתה רוצה להעמיד בראש הצבא מומחה למוסר, תפנה לישראל גורפינקל (גורי) שיהיה רמטכ"ל, אבל אם אתה רוצה איש שמומחיותו היא לנהל נכון את הצבא, זה אני. אני מומחה לצבא, לא למוסריות."

כשאנחנו מזכירים את גורי האב, וגם את חיים גורי, רבין מספר על ילדותו בתל-אביב, ואני אומר ששמעתי על ילדותו מפי חברו הטוב משה נצר, כאשר כתבתי את הביוגרפיה של שרגא נצר. רבין מספר על ידידותו רבת השנים עם משה, עימו למד בתל-אביב מכיתה אל"ף.

אני רואה שעברו כבר כעשר דקות ואין לרביץ הרבה מה לומר לי באופן אישי, אבל הוא חפץ להראות שהוא מקדיש לי את מלוא הזמן. מצד שני, גם לא נעים לי להרצות לו על עצמי או על ספריי. ולכן אני מתחיל לשאול אותו, ממש לראיין, בעיקר על תהליך השלום. אני מספר לו את דברי יהושפט הרכבי על שיגעון העליונות של הימין הישראלי, שסבור שרק בכוחנו הצבאי לכפות את השלום על כל האיזור, ועל תסביך העליונות של השמאל הישראלי, שסבור שרק בכוח ויתורינו אפשר להביא את השלום לכל האיזור, ולא חשוב מה עוצמת ההתנגדות הערבית לנו. ועוד אני מזכיר לו את אשכול, שטבע את האימרה הידועה – "כל אחד מאוהב בפשרות שלו!" – ולכן אם בעיתונים (בעיקר ב"הארץ") כותבים בימים אלה ביקורת עליו, על רביץ, על כך שהוא מנהל את תהליך השלום בזיגוג, הרי שהוא יכול לענות להם שכל אחד מאוהב בזיגוגים שלו. וכי טועה מי שחושב שיש דרך קלה וישרה לשלום, ללא זיגוגים.

אני שואל אם ההתנחלויות יכולות להיות מעין "נייר לקמוס" לתהליך השלום, דווקא בכך שהצד הפלשתיני מוכן להתקדם לשלום כאשר הן עדיין על מקומן.

רביץ מתאונן בעיקר על כך שפריסת ההתנחלויות היתה מלכתחילה מכשול לשלום, ושהן אינן יכולות להיות נייר לקמוס לתהליך השלום, כי האנשים היושבים בהן, לפחות בחלק מהן כמו חברון ותפוח – יעשו הכול כדי לטרפד את התהליך ואת היחסים בין יהודים לערבים. הטקטיקה שלהם היא להפחיד מפני שלבים נוספים בתהליך השלום, אך אין להם שום פתרון לטווח ארוך. הוא מאמין שהפתרון פירושו המשך התהליך אבל לא חזרה לגבולות '67.

לדבריו, כל הקיום של ההתנחלויות הוא מלאכותי. האנשים הגרים בהן עובדים בתוך הקו הירוק ונוסעים כל יום לעבודה מחוץ לאזורם. החינוך בלתי אפשרי כי אלה נקודות קטנות וצריך מערכת של מאות הסעות כל יום. והכול בליווי ביטחוני והכול על חשבון המדינה והציבור.

לגבי אסד, אם אסד מבטיח משהו לאמריקאים, ואינו עומד בו – והכוונה לתחנות אתראה קרקעיות, אין כל סיבה שאנחנו נצטרך לקראתו במשהו נוסף בתהליך השלום.

כאשר אני שואל אותו אם עראפת הוא כיום נכס עבורנו, הוא אומר שלא צריך להגזים, עראפת הוא פארטנר למשא-ומתן – אבל לא נכס, כי עראפת רוצה מדינה פלשתינאית ממש כפי שאנחנו רוצים דברים מנוגדים מצידנו.

בחיוך הוא מספר שדו"ח אמנסטי האחרון, שהיה תמיד ביקורתי כלפי ישראל, הוא ביקורתי הפעם כלפי ערפאת, וקובע שאנשי עראפת מענים את אסירי החמאס. כאשר הוא, רביץ, שאל על כך את ערפאת, מדוע הוא לא מוסר אנשים אלה למשפט מסודר? – ענה לו עראפת: "כאשר אתם עוצרים מתנחלים, אתם שופטים אותם אחרי ארבע שנים והם יוצאים בלי כלום. כאשר אני מוסר עצור של החמאס לבית משפט מקומי בעזה, הוא יוצא לחופשי לאחר חצי יום. לכן אני קובע את המשפטים, ואני מערב בכך את כל האנשים שלי, כדי שכולם ישאו באחריות לחקירות ולהטלת העונשים, ואין סניגור ואין קטיגור, והאנשים שלי מבצעים בדיוק את מה שצריך. מה אתם רוצים, שאני אנהג אחרת, ואז תטענו נגדי שאני לא נלחם בטירור?"

הזמן מתקרב לקיצו. אני רואה שרביץ מעיף מבט לשעון. יש לו איזו שיחת טלפון קצרה, ולאחריה אני ביוזמתי מתחיל לקום ולהיפרד ממנו, וזאת אפילו דקות אחדות לפני שמסתיימת מחצית השעה. אני שואל אותו במה אפשר לעזור לו, לקראת הבחירות, כדי שהוא עם ממשלתו ימשיכו להנהיג את תהליך השלום. ומה ואיך לדעתו צריך להסביר לשם כך לציבור.

"את האמת," הוא אומר, "צריך רק להגיד את האמת."

ואכן, לבד מהסיפור על ערפאת, שאותו הוא מבקש בחיוך שלא אפרסם, אין בשיחה איתו שום דבר שלא ידוע כבר ולא התפרסם בעיתונים ובוודאי כבר נאמר פעמים רבות בראיונות עימו.

אני אומר לו שבוודאי קשה לו מאוד, אין יום בלי פגע. כל יום קורה משהו בלתי-צפוי, הלא גם הפגישה שלנו נידחתה כבר פעמיים, פעם בגלל השריפה בהרי ירושלים. והוא מנחם אותי על תמימותי ואומר בחצי חיוך חמוץ שלו, כדרכו, ובעקיימת שפתיים, שזה לא כל כך נורא ויש גם דברים נעימים.

אני מרגיש שאין שום סיבה או הצדקה להזכיר בפניו איזשהו נושא שקשור לבעיות של הסופרים והיוצרים, כגון המו"מ של אקו"ם עם רשות השידור. למה לי להופיע פתאום כמבקש משהו כאשר בעצם אין לי צורך לבקש שום דבר ואני אפילו מרגיש טוב בכך שהוזמנתי לראיון מבלי שביקשתי אותו, וכי אני הוא המנסה לעזור לראש הממשלה, אבל אינני זקוק לעזרתו בשום דבר. בעצם גם לא עלה בשום חלק של השיחה קשר כלשהו לספרות ולסופרים. ובוודאי לא פוליטיקה של הספרות והסופרים.

אני מתרשם מאוד מבריאותו, מיושרו, מנחישותו להמשיך בתהליך השלום, ומביטחונו שיזכה להוליך את המדינה גם אחרי הבחירות הבאות.

זהו, פחות או יותר, מה שקורה בעשרים וחמש הדקות של הפגישה הלבבית הזו, שבה אני מנסה, בכוחותיי הדלים ובצורה קצת מגושמת, לעזור לראש הממשלה שלי, ומודאג מכך שהעובדה שהוא הזמין אותי במחווה כה יוצאת-דופן מראה אולי שמצבו קשה מכפי שאני מתרשם מהופעתו הבטוחה, הצנועה והסמכותית.

רבין מלווה אותי לדלת ולוחץ את ידי, הוא ממש יוצא מגדרו כדי להיות לבבי, ואני יוצא. אני חושב אם להתעכב בלשכתו של הבר, אבל מאחר והבר לא ביקש זאת ממני אני פשוט יוצא, וזהו. אני מניח שאילו הייתי עמוס עוזו היו מכרכרים יותר ומזמינים את התקשורת. ואכן, עיתונאים אינם ממתנינים בחצר לשמוע הצהרות מפיו. אני מעיף עין לעבר החלונות הנמוכים של הלשכה של רבין, בקומה הראשונה, ממש אל החזית, ואומר לעצמי שזה די מסוכן כי מחבלים ערבים היו יכולים לירות מתוך מכונית בכביש טיל ישר לתוך החלון. אני חוזר באוטובוס לתל-אביב ועוד מספיק להגיע לבנק ולשלם תשלום יתרת חוב למס הכנסה על חשבון שנת 1994. בסך הכל כחמש מאות ש"ח, וזה בהחלט יום טוב לשלם בו מס הכנסה.

[פרק מתוך היומן, יולי 1995]

*

"קיבלתי וקראתי מכתבך אלי מיום 15.6.95. בינתיים, אגב, נפגשתי עם הסופר אהוד בן עזר והתרשמתי עזות מתמיכתו. לא אכחד: מכתבך עורר בי התרגשות. דברייך החמים הם לי מקור עידוד להמשך הדרך."

[מתוך מכתב של יצחק רבין לעמירם גיל, 25 ביולי 1995]

עקדת יצחק

ראש הממשלה ה"צבר" הישראלי הראשון, שמסמל את כל היקף לנו והאופייני לנו בדור העברי החדש – נרצח בידי צעיר יהודי דתי פאנאטי, שגדל כניראה על ערכי הקיצוניות הדתית המזוועה, זו שכולנו עדים לה, ואשר לא בברוך גולדשטיין התחילה.

ייאמר נא מעתה בפירוש: הקיצוניות הדתית והחרדית, השקועה במשיחיות שקר ומנותקת מן המציאות – היא הרוצחת של הציונות ושל ההווייה העברית והישראלית החדשה שצמחה כאן לתפארת – היא הרוצחת שלה ולא הממשיכה שלה.

[נדפס ב"מעריב", 6 בנובמבר 1995, וב"דבר ראשון", 7 בנובמבר 1995]

משפחת רבין השכולה,

הרשו לי להשתתף בצערכם בשמי, ובשם יהודית אשתי ובנימיני בני. הרשו לי גם לספר לכם כי לפני חודשים אחדים, ב-21 במאי 1995, התפרסמה ב"הארץ" הרשימה המצורפת בזה – "עוד נתגעגע לרבין", זאת בימים שבהם היה מותקף מצדדים רבים, ולאחר שאני עצמי קיבלתי מכתב איום אנונימי בעקבות מכתב-למערכת שפירסמתי עוד קודם לכן, כתמיכה בו, ב"ידיעות אחרונות".

בעקבות רשימתי זו הוזמנתי לפגישה בארבע עיניים עם יצחק רבין בלשכתו בירושלים ב-17 ביולי 1995. הוא קיבל אותי בצורה יוצאת מן הכלל. הבאתי לו במתנה את כרך שיריה של דודית אחות-אבי אסתר ראב: "אסתר ראב / כל השירים", ובו כתבתי את ההקדשה:

"ליצחק רבין היקר, / ראש הממשלה הצבר הראשון – / יכול חייה של המשוררת / הצברית הראשונה / אסתר ראב – / וברכה להצלחת דרכך – / אהוד בן עזר."

לא פירסמתי עדיין דבר ממה שנאמר בינינו באותה פגישה, אומר רק ששאלתי אותו שוב ושוב איך אפשר לעזור לו, ולתהליך השלום שהוא עומד בראשו, וזאת ברוח הדברים שבמאמרי.

הוא דווקא הרגיע את דאגותיי, וכאשר אמרתי לו שוודאי קשה מאוד להיות ראש ממשלה, הרי כל יום יש איזו בשורת-איוב חדשה (פגישתנו נדחתה פעמיים, פעם בגלל השריפה בהרי ירושלים), ענה לי בחיוכו המבוויש-קמעה, כמתחטא: "לא, לא, זה לא נורא כל כך. יש גם דברים נעימים."

הפליא אותי עד כמה היתה חשובה לו תמיכתי בו והערכתי לו, שהרי אינני מן הסופרים הידועים והנחשבים בארץ, שקולם נשמע בתקשורת ובציבור בשם ההיסטוריה והנצח. והאמת היא שהייתי קצת מודאג – אם אפילו תמיכתי-שלי, הצנועה – כה חשובה לו ומעודדת אותו, אזי אולי הוא מצוי במצב קשה?

לכן לקחתי לעצמי רשות לחזור ולהדגיש בפניו, ברוח רשימתי בעיתון, וכן, כן בשם הספרות, וההיסטוריה הישראלית, ואולי הנצח של המלה הכתובה, וגם מהיותי בן למשפחה הנטועה בארץ מ-1875, ממייסדי פתח-תקווה – ולומר לו שאני משוכנע שהדורות הבאים יראו את פועלו כאחת משעותינו היפות ביותר. וכיום, כאשר רבים כל כך מקוננים עליו אבל רבים מביניהם שוכחים מה נהגו לומר עליו וכיצד ביזו אותו – אני מרגיש שאני בר-מזל בכך שהספקתי לגרום לו קורת-רוח מסויימת בחייו, ולהוסיף לו עידוד בדרכו, ובשעות שהיו לא קלות לו.

מאז הרצח אני חש כאילו היריב הצליח להפיל את המלכה במשחק שחמט, אבל דווקא בכך עשה טעות נוראה. לפי מצב הכלים על הלוח, והמהלכים האפשריים – נחרץ גורלו להפסיד במשחק. לאחר הרצח אמרתי לעצמי שזה כבר לא כבוד גדול להיות ישראלי, היום, לאחר השעות שישבתי כמו כולם מול הטלוויזיה וצפיתי במהלך הלווייה, חשתי שכבודנו כאומה הוחזר ואולי אף התחזק, וזאת גם בזכות העמידה המופלאה שלכם, משפחת רבין השכולה.

שלכם,

אהוד בן עזר

[נשלח, 6 בנובמבר 1995]

עת להיגאל מן הגאולה הכוזבת

הזעזוע שמתחיל להתחולל במחנה הדתי של היהדות לאחר רצח רבין בידי מתנקש יהודי דתי, דומה אולי לזעזוע שעבר על תפוצות העם היהודי לאחר ששבתאי צבי המיר את דתו והתאסלם.

גרשם שלום, שחקר את התנועה השבתאית ואת המיסטיקה היהודית בהיקף ובעומק ששום חגבים בני-ימינו אינם מסוגלים להתחרות בו – הוכיח כי כאשר היה נידמה שהשבתאות "מצליחה" – היא סחפה והקיפה כמעט את כל העם היהודי. היהודים סברו שאכן הגיעו ימות משיח, שאנו חיים בעידן הפאראדיזי, הגן-עדני, והכינו עצמם לגאולה מבלי שהיה לכך יסוד כלשהו במציאות ההיסטורית, לבד מתעוועו של שבתאי צבי, ש"הניסים" שחולל היו עצם ההכרזה על סדר עדיפויות חדש בדת היהודית, כאילו המשיח, בדמותו, אכן כבר בא.

רק לאחר התאסלמותו, שהחזירה בבת אחת אל קרקע המציאות את המוני בית ישראל שנתפסו לרוח העיוועים שזרה בקירבם – החל תהליך ההתפכחות ועימו גם ההכחשה והצנזורה של היהדות הרבנית – כאילו השבתאות בדורה לא היתה לזמן-מה הזרם המרכזי ביהדות, אלא רק איזו כת צדדית ותימהונית, שהיהדות הוקיעה והקיאה אותה מלכתחילה.

העם היהודי זנח את השבתאות אבל ספיחיה המשיכו לחלחל בקצותיו, בין אם בכת הדנמה של חסידי שבתאי צבי, שהתאסלמו בעקבותיו בתורכיה, ובין בכתות בתוך היהדות, כמו לימים הכת הפראנקיסטית – אבל אף אחת מהן לא שבה ונעשתה לזרם המרכזי ביהדות, כפי שהיתה השבתאות לתקופת זמן, אמנם קצרה. להיפך, היהדות הרבנית לחמה בספיחי השבתאות בחירוף נפש ובחרמות ובנידויים.

דבר דומה התחולל בקרב מיגזורים רבים בציבור הדתי ובייחוד הדתי-לאומי בארץ, ציבור שהחל לתפוס את ארץ-ישראל ותורת ישראל ועם ישראל לא במונחים ריאליים, היסטוריים, אלא כחלק מתהליך הגאולה. תהליך שבו הם ומעשיהם הינם הניצוצות הקדושים, וכל השאר, גם אנתנו, החילונים, בעלי הערכים ההומאניים והדימוקראטיים – הננו קליפות הטומאה, שלעיתים אמנם אי-אפשר בלעדיהן, אבל סופן שתתבטלנה כליל. חזון התעוועים של הגאולה המשיחית נעשה בישראל, בעיקר מאז 1967, למעין מוטאציה שבתאית – מתקוות דורות לגאולה קוסמית, ל"שינוי וסת בלב הבריאה" כהגדרתו של שלום, שינוי שיישאר תמיד רק מטרה נכספת – עברו יהודים דתיים-לאומיים למצב של גאולה-עכשיו, של מעין ימות-משיח שבהם הכל מותר וההלכה אינה אלא כלי בידי החזון המשיחי.

רצח רבין בידי יהודי דתי ממחנה המאמינים – הוא זעזוע שווה-משקל לבגידת שבתאי צבי במאמיניו. אמנם הסהרוריים בקרב המחנה הדתי ימשיכו, כמו השבתאים שירדו למחתרת – להאמין בצדקת הרצח הנורא ולתרצו במסגרת עיוות ההלכה והכפפתה למשיחיות השקר, לקנאות ולקיצוניות. אבל רוב הציבור הדתי עובר עכשיו זעזוע שווה-עוצמה להתפכחות המוני בית ישראל ממשיחיות השקר של שבתאי צבי, וזאת לא משום שלא האמינו בו ובדומיו, אז ועכשיו, האמינו ועוד איך – אלא משום שיגאל עמיר, כמו שבתאי צבי – איכזב אותם וכך גאל

אותם מן הגאולה הכוזבת, המחיש להם את המחיר הנורא של המשיחיות, והחזירם על-כרחם לקרקע המציאות ההיסטורית.

[נכתב, 8 בנובמבר 1995, נדפס ב"דבר ראשון", 23 בנובמבר 1995]

שתשונה עוד 44 שנים באופוזיציה

בשבת הרצח, בבוקר, ביליתי, שלא כמנהגי, בתפילה בבית-כנסת. התקיים טקס בר-מצווה במשפחה שלנו, בבית הכנסת בית דניאל של התנועה ליהדות מתקדמת. גברים ונשים עלו בזה אחר זה לתורה. החזן שר באופן יותר יפה ומרגש מאשר שרו לאחרונה את "כרמן" באופרה הישראלית החדשה. שורה אווירה נעימה שהוכיחה שהדת היהודית, ככל שהיא יותר פלוראליסטית וסובלנית, כך היא יותר חזקה ובעלת משמעות.

באותו ערב רצח יהודי דתי את ראש ממשלתו, בעצרת שגם אני הייתי ממשתתפיה.

רוצחו של רבין, אדם דתי, חובש כיפה, כאשר הלך לקיים את מה שניראה בעיניו כ"מצוות" רציחה – הסיר כניראה את כיפתו, וזאת לא משום שחדל להיות דתי כשהתכוון לרצוח, אלא מפני שחשש שאם ימצא בסביבת ראש-הממשלה וכיפה לראשו, יעורר חשד. מסתבר שחישובו היה נכון. כחילוני, הוא לא עורר חשד.

ראש הממשלה ה"צבר" הישראלי הראשון, שסימל את כל היקר לנו והאופייני לנו בדור העברי החדש – נרצח בידי צעיר יהודי דתי פאנאטי, שגדל כניראה על ערכי הקיצוניות הדתית המזוועה, זו שכולנו עדים לה, ואשר לא בברוך גולדשטיין התחילה.

האין זה סמל? – הקיצוניות הדתית-לאומית, שסוחפת לצערנו גם את השוליים של היהדות החרדית, ועימה יהודים סהרוריים מארה"ב (שאינם רחוקים במיבנה הנפשי שלהם מחסידיו של דייוויד כורש) – קיצוניות זו, השקועה במשיחיות שקר ומנותקת מן המציאות ההיסטורית – מבקשת להשתלט על ההווייה העברית והישראלית החדשה שצמחה כאן לתפארת, ולמחוק אותה, אותנו. היא הרוצחת של תקוות עם ישראל בדור התחייה הלאומית – ולא הממשיכה שלה.

מאות ואלפי בני-הנוער והמבוגרים שנמצאו מיוזמתם בכיכר מלכי ישראל, לפני בית רבין בתל-אביב ובירושלים, וסביב קברו בהר-הרצל – השקט, הבכי, הרצינות – הוכיחו שאם היו תקוות בצד הדתי והימני לגל של חזרה בתשובה, לפנייה של הנוער לכיוון "המחנה הלאומי" והלאומי-דתי, לכיוון השוביניסטי והגזעני שפשה גם בבת-הספר הממלכתיים – הנה ברצח רבין איבדה היהדות הדתית, ואיבד הימין – דור אם לא שני דורות של ישראלים, ובמיוחד של בני-הנוער – שבעיניהם ניראת מעתה הדת היהודית, והאידאולוגיה של הימין – בעיקר בנוסח הרוצח שלקח מהם את רבין, ובדמות החוגים שמהם בא הרוצח, ואשר ממשיכים להגן עליו.

לקח למפלגות הימין 44 שנים, מרצח ארלזורוב ועד למהפך ב-1977 – כדי שהציבור ימצא אותן ראויות לעלות לשלטון. הבה נקווה שתמשכנה להיות באופוזיציה לפחות עוד 44 שנים, החל מה-4 בנובמבר 1995, וזאת לא בגלל אחריותן, לא הן רצחו את רבין – אלא בגלל סכלותן התהומית. בגין היה דימגוג יותר גדול מנחניהו, אבל חכם. הוא תימרן בכיכרות, שילהב ואפילו הסית כדי לצבור כוח – אבל לא הניח לאספסוף לקבוע את מדיניותו.

בגין נתן לאספסוף תחושה שהוא מעלה אותם לרמתו ולערכו. נתניהו ורבים ממנהיגי הימין שידרו לאספסוף תחושה שהם יורדים לרמתו, ניגוררים אחריו ומסתייעים בקיצוניותו כדי להפחיד את הממשלה. קהל הכיכרות וההפגנות שלהם לא היה ברובו מצביעי הליכוד אלא בעיקר הכיפות הסרוגות והשחורות של אותם חוגים ידועים. מסתבר אפוא שגם בדימוגיה יש מנהיגים חכמים ומנהיגים לא-חכמים. סביר להניח שנתניהו יודח בעוד חודשים אחדים על ידי חבריו, תאבי החיים הפוליטיים, ובמקומו תבוא דמות מתונה, לפחות בהליכותיה אם לא בדעותיה – כמרדור או בגין, כדי שאפשר יהיה להוליך את הליכוד לבחירות כמפלגת מרכז-ימין, אך ללא כתם הסכלות.

[נכתב, 8 בנובמבר 1995]

רקוויאם לרבין

ביום חמישי בערב אני משמיע לעצמי באוזניות את הרקוויאם של ורדי, כדי להתנתק מהמציאות בדרך של האזנה לתפילת-אשכבה נשגבה זו, הנוגעת בשמיים.

מאוחר יותר אני תופס בכבלים את הסרט על תקופת מלחמת האזרחים בספרד – "איי כרמלה" של הבמאי סאורה, שבסופו נרצחת על הבמה, ביריית אקדח, הזמרת שדגלה בחופש, ולחמה בדרכה שלה בפאשיסטים.

כאשר הסרט נגמר עולה בי פתאום מלוא תחושת האובדן וההשפלה שבמות רבין, וההרגשה שבאמת, באמת שום דבר כבר לא יכול להיות כפי שהיה. אני נזכר בסצינת הרצח ב"ילדי גן העדן". רצח אדם אציל בידי אדם שפל – זה מה שקרה לרבין. גיבור מלחמת ששת הימים נורה בגבו על ידי חתיכת חרא קטן שהשתחל בעורמה בין אנשי הביטחון לאחר שיצר רושם שהוא אחד מהם.

זה ממש מבחיל. מזוהם. זה כתם על ההיסטוריה הישראלית שיישאר לנצח, כמו חטא תנ"כי. זה משהו שמעורר שינאה תהומית לחלק מסויים בעם אשר משורתיו בא הרוצח. זה נורא לומר, אבל הרצח, ומראה פניהם המתועבים של אלה שייחלו לו ואלה שמברכים עליו גם כיום – כל זה גורם לחשוב עליהם דברים ששונאי ישראל טפלו על יהודים במשך דורות כעלילת-שווא. עלילת-שווא. זדונית. אבל אצלנו, בישראל, בין יהודים – זו איננה עלילת-שווא וזו איננה עלילת דם אלא זוהי שפיכות דמים בעליל.

היהדות הדתית אולי רק מתחילה להבין את קצה-קצהו של השבר הנורא שהתחולל בה, ושגרמה לנו עם עצמנו ובהתייחסותנו אליה, את משמעות שני הקליעים המשופצים שניפצו לרסיסים את עמוד-שדרתה המוסרי. זהו צד השטן שהתגלה במלוא כוחו בעם היהודי החדש שנוצר בישראל. זוהי יריקה בפרצופו של כל ישראלי הגון. הרצח הזה זיהם את כולנו. את העם, את הארץ, את המדינה, את התקופה שאנחנו חיים בה.

[נכתב, 9 בנובמבר 1995]

לשמעון פרס היקר שלום רב,

חרדה ותקווה ממלאות אותי, כמו את מרבית העם, לנוכח התפקיד שההיסטוריה שבה והטילה על כתפך.

אני בטוח שתצליח בו, וכי באופן טראגי הירצחו של רבין מעניק לך, לנו – מישנה-כוח להמשיך בתהליך השלום וביצירתו של מזרח תיכון חדש, כהגדרתך.

הרחוב שייך עכשיו לנו. לא לימין, לא לדתיים הקיצוניים. אסור לתת לזה להשתנות. אסור שירימו ראש. מצד שני, יש ליצור קשר אמיץ עם הטובים שבהם, המתונים שבהם, ולחזק אותם במאבקם על חשבון-נפש נוקב במחנה שלהם. אנשים דוגמת הרב עמיטל והרב יואל בן נון.

כל צעד שתעשה למען מדינה יותר מסודרת, שומרת חוק, מאופקת – יתקבל עתה במאה אחוז. זה הזמן לחולל שינויים, בטרם יתמסמס חלק מההלם בעקבות אירועים חדשים. לא אתפלא אם, למשל, משעה ששלטון החוק יורגש יותר, והנבלים והפורעים יורידו ראש, גם האלימות בכבישים תפחת.

יש להכות בברזל בעודנו חם. לזעזע ולזעזע ולקבוע אורח-חיים חדש. לא מדינת משטרה, אלא מדינה מתוקנת. לדעתי יש גם למצוא דרך להפסיק ייבוא חופשי של מטורפים יהודים מארה"ב לישראל. חוק השבות אינו מקלט לאנשים שחלקם אינם שונה בהרבה במנטאליות שלו מחסידיו של דייוויד כורש. מצד שני, אצלנו, הכת של עוזי משולם מסוכנת לא פחות, ועוד לא אמרה את המילה האחרונה. הלהט הקנאי בעיניו ובדבריו של הרוצח היה בדיוק כשלהם.

אני שולח לך שני מאמרים שכתבתי אתמול ונשלחו לפירסום בעיתונים. רבים מאיתנו מנסים להגדיר את המציאות החדשה, ובכך אולי גם לתרום לביסוס עידן חדש שבו הרבה דברים שהיו שוב לא יהיו.

בברכת ידידות,

אהוד בן עזר

[נשלח, 9 בנובמבר 1995]

אלוהים במחנה שלנו

לאדם דתי נחשב אדם קרוע, הנאבק יום-יום נגד פיתויי החטא והכפירה, ונאחז באמונתו מתוך ספקות אדירים. לאדם חילוני נחשב אדם נהנתני, בטוח בעצמו, חסר ספקות, ומתוך שאין אלוהים בליבו הוא מסוגל לכל מעשה חטא ותועבה.

אבל אצלנו בישראל, שהיא אולי המקום היחידי בעולם, ובהיסטוריה של עמנו, שבו להיות יהודי דתי זה הפך למקצוע ולפרנסה על חשבון הציבור באופנים שונים ומשונים – אצלנו בישראל ההפך הוא הנכון. רוב-רובה של היצירה התרבותית והרוחנית, של הספקות, של הקרע, של רגשות אשם וחשבון הנפש, של התחושה הרליגיוזית העמוקה – הם בצד החילוני, המתיסר. רק בצד החילוני הפכה השאלה הערבית לשאלה יהודית בעיקרה כפי ששאלת היהודים בימי הביניים היתה גם שאלה תיאולוגית נוצרית, כהגדרתו של פרופ' ארנסט סימון המנוח. השלום, אחד מעיקריה של היהדות בכל הדורות, הוא בישראל ערך חילוני, ואילו השינאה, הרצח – הפכו לצערנו למאפיינים של אנשים דתיים. לא כולם, כמובן. אבל כל זמן שלא יתחולל בקרבם חשבון נפש עמוק ונורא, צריך להמשיך ולהזכיר להם זאת כמזכרת עוון. כי אם יש ממשיכים לנביאי ישראל, אנחנו הם אלה, ולא הם.

הצד הדתי מתנהג בישראל כאילו יש לו חוזה ביטוח עם הקב"ה לא רק לכל מצווה אלא גם לכל דבר עבירה. איזו גבהות לב, איזו צדקנות, איזו חוסר חשבון נפש, איזה חוסר התייחסות

אמיתית. כולם אשמים, לא רק הם. בעיניהם כל מי שאינו נימנה על מחנם הוא חצי-יהודי, רק הם יהודים שלמים. איזו פרימיטיביות של מחשבה יש אצלם, איזה חוסר יכולת להבין את המורכבות של המצב היהודי, הישראלי, בתקופה הזו – כדבריו האמיצים של הרב עמיטל, דובר מזהיר בבדידותו. אפילו הרב הראשי ישראל לאו, שמדבר בזהירות כה רבה על רבנים שהטיפו לרצח, מאבד לאחר רגע את כל סבלנותו וסובלנותו ומתינותו כאשר הנושא הוא הכרה ביהדות הרפורמית בישראל.

התגובות על רצח רבין רק חשפו את האמת על הפער התהומי שבין המחנה החילוני לדתי. את התחושה שאלוהים נמצא כיום במחנה שלנו, החופשי. ההדלקה הספונטאנית של הנרות, השירים הנוגים ששרו בני הנוער ביושבם במעגלים, המכתבים והגראפיטי שלהם – הם תפילות זכות ואמיתיות יותר מכל החרמות והנידויים וההסתה הגזענית והטירוף המשיחי והשתיקה לנוכח ההקצנה – שאפיינו ועדיין מאפיינים את המחנה הדתי. הם נאחזים ב"אחדות" כדי לקבל מחילה מאיתנו ומן האלוהים שבליבנו – במקום לעשות חשבון נפש נוקב בליבותיהם-שלהם.

רבע מיליון האנשים, רוב-רובם חילוניים, ששרו בעצרת האבל ליצחק רבין עם דודו פישר את "כל העולם כולו גשר צר מאוד" ועם מירי אלוני את "שיר לשלום" ועם אביב גפן (מחבר המילים: "ראש הממשלה שיכור") את "לנצח אחי" – שרו במשותף צרור תפילות נשגב, שלפחות מבחינה כמותית טרם נשמע כמותן אי-פעם בישראל. השכינה היתה איתם, היתה איתנו באותו ערב. אלוהים היה בפנינו, בליבנו, בדמעותינו, אלוהים היה איתנו ולא עם הגמגומים הרפויים של המחנה הדתי, אשר הרב יואל בן נון, אחד האנשים האמיצים וההגונים היחידים בו, נזקק אותה שעה ממש להגנת שירותי הביטחון מחשש שיירצח גם הוא בידי אנשי המחנה שלו.

[נכתב, 13 בנובמבר 1995, נדפס ב"מר"צ", מרס 1996]

רקוויאם לרבין

מי לא השתלח בך?
מי לא עלב בך?
מי לא בא אליך בדרישות אבסורדיות?
מי לא חשב עצמו חכם ממך, יעיל ממך, מביא את השלום מהר ממך
מך כא סופית כל התנגדות ערכית טוב ממך
מדביר את הטרור טוב ממך
עושה שלום עם הסורים טוב ממך
כמוכן, בלי להחזיר שעל-אךמה אחד –
הפכת לאסקפה נדרסת שאיש אינו חייב בכבודך.
ידעתי שעוד נתגעגע אליך
שְהיית אחד מראשי-הממשלה המצליחים ביותר,
מנהיג ללא שמץ של פלחן אישיות,
ללא שקרים,
ללא זריזת חול בעיני הצבור, ללא פנאולוגיה,
ללא משיחיות, ללא טפשות שנובעת מבטחון-עצמי מפְּרו,
ללא צדקנות, ללא העדפת הטפיל על העקר, ללא חנפה לצבור,
ללא פחד מהלכי-רוח של שנאה ובוז מימין ומשמאל כאחד.
(זכיתי לומר לך זאת עוד בחיך –)

אין פתרונות קלים.
מי שחושב שאחרי יותר ממאה שנות סכסוך דמים עם הערבים,
עם הפלשתינאים – אפשר לעשות שלום בהגף-יד –
הוא טפש או נוכל.
מי שחושב שרק אנהנו אשמים בכך שתהליך אוסלו נסחב לאטו,
ואם מחר נצא מכל השטחים – נחיה בגן-עדן של שלום –
הוא טפש או נוכל.
מי שאינו רואה, מעבר לכל המעקשים והמעצורים שבדרך –
את התקדמותו האטית של התהליך, את הבילתי-יאמן שמתרחש במהלכו –
לעמת כל מה שמישהו מאתנו לא העז אפלו לחלם –
אתה ננטף את ישאל בדרך האפשרית, האמיצה והבטוחה ביותר שבאפשר,
ותבעת מאתנו סבלנות, קר-רוח, שכל ישר,
ויכלף להצריך נכונה את המציאות –
למזלנו התכונות הללו,
שהיו חסרות לרבים מאתנו,
היו מצויות בך,
ובזכותן הנהגת אותנו בדרך
שהדורות הבאים יראוה כאתת משעותינו היפות ביותר,
הרצתך בידי יהודי ממחנה המאמינים –
כמוהו כבידית שבתאי צבי במאמיניו, באשר התאסלם.
אמנם הסהרוריים בקרב המחנה הדתי ימשיכו,
כשבתאים שירדו למחתרת,
להאמין בצדקת הרצח הנורא, לעות את ההלכה,
להכפיפה למשיחיות השקר
של "ראשית צמיחת גאלתנו",
אבל הרב יתפכח,
כפי שהתפכחו המוני בית ישאל ממשיחיות השקר של שבתאי צבי,
וזאת לא משום שלא האמינו בו ובדומיו,
אז ועכשיו,
האמינו
ועוד איך –
אלא משום שיגאל עמיר, כמו שבתאי צבי –
אכזב אותם ובכך גאל אותם מן הגאלה הכוזבת,
המחיש להם את המחיר הנורא של המשיחיות,
והחזירם על-פרחם לקרקע המציאות ההיסטורית.
פתאום עולה בי פתאום מלוא תחושת האבדן וההשפלה שבמותך,
ההרגשה שבאמת, באמת שום דבר כבר לא יכל להיות כפי שהיה –
גבור מלחמת ששת הימים
נורה בגבו על ידי תתיכת חרא קטן
שהשתחל בערמה בין אנשי הבטחון לאחר שיצר רשם שהוא אהר מהם.
זה ממש מבחיל. מזהם.
זה פתם על ההיסטוריה הישראליית שישאר לנצח,
כמו חטא תנ"כי.
זה משהו שמעורר שנאה תהומית לחלק מסים בעם אשר משורותיו בא הרוצח.
מראה פניהם המתעבים של אלה שייחלו לו
ואלה שמברכים עליו גם כיום
גורם לי לחשב עליהם דברים ששונאי ישאל טפלו על יהודים במשך דורות
בעלילת-שוא.
עלילת-שוא.
ודונית.

אָבֵל אֶצְלוֹנוּ, בִּישְׂרָאֵל, בֵּין יְהוּדִים – זוֹ אֵינְנָה עֲלִילַת-שָׂא נֹזֵ
אֵינְנָה עֲלִילַת-דָּם אֲלָא זֹהִי שְׂפִיכוֹת דָּמִים בְּעֲלִיל.
הִיְהִידוֹת הַדְּתִית אוֹלֵי רַק מִתְחִילָה לְהִבִּין אֶת
קִצֵּה-קִצֵּהוּ שֶׁל הַשָּׂבָר הַנּוֹרָא שֶׁהִתְחוּלַל בָּהּ,
שְׁנֵי הַקְּלִיעִים הַמְּשֻׁפָּצִים שֶׁנִּפְצוּ לְרִסְסִים אֶת עַמּוּד-שְׂדֵרְתָהּ הַמוֹסְרִי.
זֶה צַד הַשֵּׁטָן שֶׁהִתְגַּלָּה בְּמִלּוּא כּוּחוֹ בְּעַם הַיְהוּדִי הַחֲדָשׁ שֶׁנּוֹצֵר בִּישְׂרָאֵל.
זֹהִי יְרִיקָה בְּפִרְצוֹפוֹ שֶׁל כָּל יִשְׂרָאֵלִי הַגּוֹן.
הַרְצַח הַזֶּה זֶהֱם אֶת כְּלָנוּ.
אֶת הָעַם, אֶת הָאָרֶץ, אֶת הַמְּדִינָה, אֶת הַתְּקוּפָה שֶׁאַנְחָנוּ חַיִּים בָּהּ.
רַבֵּעַ מִלִּיּוֹן הָאֲנָשִׁים,
שֶׁשָּׂרוּ בְּעֶצְרַת הָאָבֵל עִם דּוּדוֹ פִּישָׁר אֶת "כָּל הָעוֹלָם כְּלוֹ גֶּשֶׁר צַר מְאוּד"
וְעַם מִירֵי אֶלּוֹנֵי אֶת "שִׁיר לְשָׁלוֹם"
וְעַם אֲכִיבֵי גֶפֶן ("רֹאשׁ הַמְּמַשְׁלָה שְׂכוֹר") אֶת "לְנִצַּח אַחֲרֵי" –
שָׂרוּ צְרוּר תְּפִלוֹת נְשֻׁבָּב,
שֶׁטָּרְם נִשְׁמַע כְּמוֹתֵן בִּישְׂרָאֵל.
הַשְּׂכִינָה הַיְתֵה אֲתָם,
הַיְתֵה אֲתָנוּ בְּאוֹתוֹ עָרְב.
אֶל הַיָּם הַיָּה בְּפִינוּ, בְּלִבְנוּ, בְּדַמְעוֹתֵינוּ,
אֶל הַיָּם הַיָּה אֲתָנוּ
וְלֹא עִם הַגְּמוּגִימִים הַרְפוּיִים שֶׁל הָאֲחֵרִים,
מַעֲשֵׂה רְצִיחַתְךָ שֶׁחָרַר אֶת אֵלֵי יִשְׂרָאֵל מִלְּפִיתָתָם
וְהִבִּיא אוֹתוֹ אֶלֵינוּ,
כְּשֶׁהוּא נָקִי וְטָהוֹר וּבְלֵי כָּל הַסְּחִי וְהַמְּאוּס וְהַטְּרוּף
וְהַנְּבִלָה שֶׁחֲסִידָיו בְּעֲלֵי "אֶרֶץ-הַמְּחֻשָּׁבָה הַפְּרִימִיטִיבִי"
הַדְּבִיקוּ לוֹ בְּשֵׁם הַדֵּת.
גַּם אִם יִמְשִׁיכוּ לְדַבָּר בְּשֵׁמוֹ,
אֶל הַיָּם נְטֹשׁ אֶת מְרִבֵּיתָם.
הַפְּאָרְדוּפֵס שֶׁל הָאֲמוּנָה הַיְהוּדִית לְאַחַר הַרְצַחְךָ
שֶׁאֵלֵהִי יִשְׂרָאֵל
עָבַר לְשִׁכְן בְּמַחְנֵה שְׁלָנוּ
הַחֲלוּנֵי
נְאֻנְחָנוּ נֶגֶן מַעֲתָה עַל כְּבוֹדוֹ
וְעַל כְּבוֹד הָעַם הַיְהוּדִי.

29 בנובמבר 1995

רבע מיליון אנשים השתתפו בעצרת האבל הראשונה בכיכר רבין.

הרקוויאם נדפס לראשונה בספר שיריו של אהוד בן עזר "יעִזְרָה אֵלֵהִים לְפָנוֹת בְּקָר" בהוצאת אסטרוֹלוג 2005, זאת לאחר שבעשר השנים שעברו מאז הרצח לא נמצא שום עיתון או כתב-עת עברי שיהיה מוכן לפרסמו. בשנים הראשונות, בטרם הוקמה האנדרטה במקום הרצח, היה בן עזר מדביק לקראת כל יום שנה את הרקוויאם על עמוד הבטון הקרוב.

השמיים בכו במקומם

לקחתי ברצינות את הקריאה לאחדות העם והלכתי במוצאי-שבת לכיכר יצחק רבין לעצרת הציונות הדתית. אמנם המודעות בעיתונים בסוף השבוע שינו את מטרותיה, והיא הוכרזה כעצרת אבל על מות הרב משה צבי נריה, ובכל זאת החלטתי, אולי נישאר משהו מהכוונה הראשונית?

מאות ואלפי בני-נוער, הבחורים בכיפות סרוגות, הבחורות בחצאיות ארוכות – מילאו את הכיכר וזרמו אליה בקבוצות מאורגנות. הם היו כמעט תשעים אחוז מהקהל. בקושי ניראו מבוגרים. רוב הקהל היה חבורות-חבורות שבאו כניראה יחדיו בהסעה מאורגנת. הייתי גלוי הראש היחיד בכל האלפים הללו. לא פגשתי שם איש מידידי וממכרי החילוניים. המעניין הוא שאיש גם לא הסתכל עליי כיוצא-דופן. אולי משום שהיו שם כיפות סרוגות כה קטנות עד שמלפנים ניראו רק בלוריות, כמו אצל החילונים.

העצרת פתחה בשירת התקווה. מעודי לא נכחתי במעמד כה סוריאליסטי של שירת ההימנון הלאומי. נגינתה של תזמורת חובשי כיפות, מכל הבמה, הידהדה ברמקולים, אבל מאות בני הנוער שעמדו סביבי – שתקו, אחדים אף לא טרחו לעמוד דום. מעטים בלבד שרו את ההימנון, וקולם כמעט שלא נשמע. על מסך ברקו גדול, שמולו עמדתי, העבירו את המתרחש על הבמה. ניראו שם שלושה: הרב דרוקמן והרב לאו, ששרו את ההימנון, והרב מרדכי אליהו, בשפתיים חתומות. אולי אין לו שמיעה והוא לא יודע לשיר?

מכל מקום, עד מהרה הגיע תורו לנאום, ואני כמו אוזני שמעתי מפיו את הבשורה הבאה: אין שני חלקים בעם, אין שני צדדים, יש רק צד אחד, אלה המחזיקים בתורה ובקדושת ארץ ישראל ובכדומה – כל שלל המליצות הידועות. ואילו אנחנו, החילונים, האחרים, הננו ריקים, עמי-ארצות, אמנם לא נמשלנו לכלבים אלא רק לחמורים. אנחנו כמעט כמו היוונים שביקשו לעשות פרצות בבית-המקדש. והרב אליהו, בכיכר יצחק רבין שאותה האבל עדיין זועקים מכל קיר ופינה בה – לא הזכיר את רצח רבין אפילו במילה אחת. לא ספד לו. אמנם לא שיבח את הרוצח, אבל גם לא אמר מילה בגנותו. פשוט התעלם.

אגב, כמת הנואמים היתה בקדמת המרפסת העליונה, חשופה לקהל, כמו בימים הטובים שלפני רצח רבין. אם היה מישוהו רוצה, היה יכול בקלות לירות מהקהל לעבר הנואמים. איך זה שלא נקטו אמצעי ביטחון? האם גם המארגנים יודעים כמונו שמהמחנה שלנו לא יוצאים רוצחים?

רשות הדיבור ניתנה לרב הראשי של ישראל לאו. יש לי פינה חמה עבורו. אנחנו קצת מיוודים. הוא היה מורה לתלמוד של אחותי בגימנסיה בפתח-תקווה, וגם השיא אותי. הוא הראשון מבין הנואמים שהזכיר את רצח רבין, וציטט את אל גור שאמר בעצרת בניו-יורק את שלוש המילים העבריות: "באנו חושך לגרש!" – ומכאן עבר הרב לדרשה ארוכה על גירוש החושך, ואני חייב לו, כצער, שלא הרגשתי שהוא מדבר די הצורך על החושך במחנה שלו.

הגאון יורם שר את השיר הדתי "מעל פסגת הר הצופים" שכתבו הצדיק הנודע ר' אביגדור המאירי, מחברם של ספרי הקודש הנודעים "השיגעון הגדול" ו"בגיהנום של מטה". יורם גאון זכה למחיאיות הכפיים הרבות ביותר, ובייחוד בשלוש המילים האחרונות, שמזכירות את ביאת המשיח. הקהל, ששמע בהתחלה את התפילה האומרת שמדינת ישראל היא "ראשית צמיחת גאולתנו" – הבין בסיום השיר דברים שמחברו ומזמרו לא הבינו. נתן העזתי היה מבין.

בכלל, שמתי לב, כאשר הרב אליהו דיבר דברי תורה, איש כמעט לא האזין לו. הנוער פטפט כל הזמן, מין צירוף של חפיפניקים חביבים מאוד, נחמדים מאוד ומנומסים, שמחאו כפיים רק כאשר מעל הבמה נשמעו סיסמאות נבובות שהחניפו להם או שהיו בקו הפשטני הידוע שעליו התריע הרב יהודה עמיטל.

עתה עלה לדבר הצדיק ר' אהוד אולמרט, חבוש כיפה, הזכיר גם הוא את הרצח. חזר על ההברקה של ביבי שרצח פוליטי לא מחליף ממשלה – ועל כך איש לא מחא לו כפיים. מחאו לו כפיים כאשר פתח בנאום משלהב על כך שרצח פוליטי גם לא משנה את ההתנגדות לממשלה, והמשיך ודיבר כמפקד צבאות ישראל שכבש לאחרונה את ירושלים, ומבטיח לנו שתישאר שלמה. את חלקו הפעוט של רבין בשלמות העיר לא טרח להזכיר.

הגיע תורו של הרב דרוקמן. אם איני טועה – גם הוא לא הזכיר במילה אחת את רצח רבין. רק קשר כתרים על גבי כתרים לעם ישראל, לתורת ישראל ולארץ ישראל הקדושה, הקדושה, הקדושה. על שכמותו כבר נאמר בהיסטוריה: "הם לא למדו דבר ולא שכחו דבר".

זבולון המר היה היחיד שהזכיר את הרוצח, ומיד הסתייג ואמר שזהו מקרה פרטי, ואין ללמוד ממנו על הכלל, ניסה קצת לעשות חשבון נפש ומיד נסוג והמשיך באותו סגנון מליצי של השתבחות עצמית עד כי מרוב רצון לשאת חן וחסד מלפני הצעירים הגיע לאידאל של היוונות – הוא אמר להם שהם, הצעירים, טובים אפילו מאבותיהם! – עד כדי כך משתבח כניראה גזע הכיפות הסרוגות מדור לדור.

עמדתי שם ואמרתי לעצמי: מימי הדרשנים בעיירות הגולה, מימי ר' גרונם יקום-פורקן הוא ר' בן-ציון ידלר ממאה שערים, ניצבים הדרשנים ומייסרים בבכי את קהלם על חטאיו, והקהל שומע אותם ומתחיל לבכות, ומיטהר. איזה מין דרשנים הם אלה שמחניפים לקהלם, ואיש משומעיהם אינו בוכה, רק עומדים וצוחקים ומוחאים כפיים לעיתים? הלא הצעירים האלה עומדים ממש על המרצפות שעליהן שכבו במשך שבוע ימים בני נוער בני-גילם, הדליקו נרות, שרו ובכו, והם – לא? שום מחווה. אף נר לא הודלק שם לזכר רבין.

ופתאום חשתי טיפה, ועוד טיפה. גשם? השמיים בוכים? לא. לא ייתכן. הרי השבת היתה צחה להפליא, ותחזית מזג האוויר אמרה: "מעונן חלקית עד בהיר עם עלייה בטמפרטורות?"

לא? כן! – תחילה היה זה טפטוף, כמעט ללא עננים, ועד מהרה באה מצפון חשרת עננים והתחיל לרדת גשם כבד ואני חשתי שוב את אותה הוודאות העמוקה שהתגלתה לי בליל הרצח ולא חדלתי לחשוב עליה מאז: הפאראדוקס של האמונה היהודית לאחר הרצח הוא שאלוהי ישראל עבר לשכון במחנה שלנו, החילוני, אין לו מקום אחר בעם היהודי. והלילה חשב אלוהים – אולי באו בני אלה לתקן את דרכיהם? אבל כאשר ראה שאפילו לבכות הם אינם מסוגלים – החליט להרטיב אותם קצת ולפזר את עצרת ההתחסדות שלהם, מחשש שתרבה את חילול שמו.

וכך היה. המארגנים צייתו לקול שמיים וביקשו מן הקהל להתפזר בגלל הגשם.

[נדפס ב"דבר ראשון", 18 בדצמבר 1995]

שלא ייהפך לפארסה

מרוב רצון להראות שמערכת המשפט הישראלית מעניקה אפשרות למשפט הוגן לא רק לפושע כאדולף אייכמן ולחשוד בפשע כאיוון דמיאניוק אלא גם לחשוד ברצח ראש הממשלה – הולך משפטו של יגאל עמיר ונעשה לפארסה. עוד מעט יהיה עמיר מפורסם ותקשורתי יותר מקורבנו. לא אתפלא אם בקרוב ישדרו ברדיו גם קלטת זמירות שלו, כפי שדיווחו על צקון נפשו של עוזי משולם. רחמנים בני רחמנים אנחנו? לא. פשוט אידיוטים.

אילו היה אפשר לנהל את משפטו של עמיר יום אחר יום ולסיימו במשך שבוע-שבועיים, היו הדברים שבים לפרופורציה. עם ישראל, וגם העולם, היו מקבלים רושם טוב בהרבה על מערכת המשפט בישראל, הגינותה וחוכמתה. ההבדלים בין מותר לאסור, בין טוב לרע ובין טהור לטמא היו שבים ונעשים ברורים יותר לציבור, גם לרוצחים בפוטנציה שבגללם נוסע השר לביטחון פנים במכונית משוריינת.

כך היה גם מתקצר פסטיבל התקשורת, שהתעללה לא מעט ברבין בחייו והעצימה אותו אחר הירצחו – בגלל רגש האשמה על שהפקירה אותו קודם – ועתה היא עושה גיבור תרבות מהרוצח.

אהוד בן עזר

תל-אביב

[נדפס ב"הארץ", 6 בפברואר 1996]

אלוהים עבר מחנה

תמונת "המתמיד" – רוצח ראש הממשלה, סטודנט באוניברסיטת בר-אילן, בעלון-הפרסומת של אגודת ידידי האוניברסיטה בארה"ב, חובש כיפה ושקוע כניראה בלימוד תורה – הזכירה לי את הגשם הכבד שירד, חרף כל התחזיות, והבריח את משתתפי עצרת הציונות הדתית מכיכר יצחק רבין בתל-אביב. באותה עצרת החניפו רוב הדוברים לקהלם, שיבחו את עצמם, ולא השמיעו מילה של חרטה ושל חשבון-נפש אחר רצח רבין, שרוב הדוברים כלל לא הזכירוהו.

כתבתי על כך בשעתו: "תחילה היה זה טפטוף, כמעט ללא עננים, ועד מהרה באה מצפון חשרת עננים והתחיל לרדת גשם כבד ואני חשתי שוב את אותה הוודאות העמוקה שהתגלתה לי בליל הרצח ולא חדלתי לחשוב עליה מאז: הפאראדוקס של האמונה היהודית לאחר הרצח הוא שאלוהי ישראל עבר לשכון במחנה שלנו, החילוני, אין לו מקום אחר בעם היהודי. והלילה חשב אלוהים – אולי באו בניי אלה לתקן את דרכיהם? אבל כאשר ראה שאפילו לבכות הם אינם מסוגלים – החליט להרטיב אותם קצת ולפזר את עצרת ההתחסדות שלהם, מחשש שתרכה את חילול שמו."

אינני אדם מאמין. אני מקבל את הסברו של הוגו ברגמן, שהיה אדם רליגיזוי: הנס, אפילו אם קרה במציאות, אינו אלא המקרה היוצא מן הכלל במסגרת ההסתברות הסטאטיסטית, שעליה מיוסד עולם המדע המודרני. הגשם בעצרת הציונות הדתית היה מקרה. גם תמונת הרוצח המתועב בעלון האוניברסיטה היתה כניראה מיקרה פאנטאסטי של צירוף שרשרת טעויות ואי-ידיעה. אבל אילו הייתי אדם דתי המאמין בהתרחשות על-טבעית, הייתי מודאג מאוד מכך שבאמצעות "מעשי ניסים" כאלה ממשיך אלוהים להתעלל בציבור שלי ולהענישו.

ספק בעיניי אם היהדות הדתית מתחילה בכלל להבין את קצה-קצהו של השבר הנורא שהתחולל בה, את משמעות שני הקליעים המשופצים שניפצו לרסיסים את עמוד-שדרתה המוסרי. את צד השטן שהתגלה במלוא כוחו בעם היהודי החדש שנוצר בישראל. את משמעות הרצח שזיהם את כולנו. את העם, את הארץ, את המדינה, את התקופה שאנחנו חיים בה.

לאדם דתי נחשב אדם קרוע, הנאבק יום-יום נגד פיתויי החטא והכפירה, ונאחז באמונתו מתוך ספקות אדירים. לאדם חילוני נחשב אדם נהנתני, בטוח בעצמו, חסר ספקות, ומתוך שאין אלוהים בליבו הוא מסוגל לכל מעשה חטא ותועבה. ישראל היא אולי המקום היחידי בעולם ובהיסטוריה של עמנו שבו להיות יהודי דתי זה הפך למקצוע ולפרנסה על חשבון הציבור באופנים שונים ומשונים.

רוב-רובה של היצירה התרבותית והרוחנית, של הספקות, של הקרע, של רגשות אשם וחשבון הנפש, של התחושה הרליגיזית העמוקה – הם בצד החילוני, המתייסר.

רק בצד החילוני הפכה השאלה הערבית לשאלה יהודית בעיקרה כפי ששאלת היהודים בימי הביניים היתה גם שאלה תיאולוגית נוצרית, כהגדרתו של פרופ' ארנסט סימון המנוח. השלום, אחד מעיקריה של היהדות בכל הדורות, הוא בישראל ערך יהודי-חילוני מובהק.

הצד הדתי מתנהג בישראל כאילו יש לו חוזה ביטוח עם הקב"ה לא רק לכל מצווה אלא גם לכל דבר עבירה. איזו גבהות לב, איזו צדקנות, איזה חוסר חשבון נפש, איזה חוסר התייחסות אמיתית. בעיניהם כל מי שאינו נימנה על מחנם הוא חצי-יהודי, רק הם יהודים שלמים. איזו פרימיטיביות של מחשבה יש אצלם, איזה חוסר יכולת להבין את המורכבות של המצב היהודי, הישראלי, בתקופה הזו – כדבריו האמיצים של הרב עמיטל.

אם היו תקוות בצד הדתי והימני לגל של חזרה בתשובה, לפנייה של הנוער לכיוון "המחנה הלאומי" והלאומי-דתי, לכיוון השוביניסטי והגזעני שפשה גם בבתי-הספר הממלכתיים ויצר הרגשה שלימין יש שם רוב – הנה ברצח רבין איבדה היהדות הדתית ואיבד הימין דור אם לא שני דורות של ישראלים, ובמיוחד של בני-הנוער – שבעיניהם ניראית מעתה הדת היהודית, והאידיאולוגיה של הימין – בעיקר בנוסח הרוצח שלקח מהם את רבין, ובדמות החוגים שמהם בא הרוצח, ואשר חלקם ממשיכים להגן עליו.

אינני אדם דתי, אבל רצח רבין חולל בי מהפך שהייתי קורא לו, מבחינה פילוסופית: "אחריות לאלוהים גם אם איננו".

מעשה רציחתו של רבין שיחרר את אלוהי ישראל מלפיתתם של הדתיים והביא אותו אלינו, החילונים, כשהוא נקי וטהור ובלי כל הסחי והמיאוס והטירוף והנבלה שחסידיו בעלי "אורח-המחשבה הפרימיטיבי" הדביקו לו בשם הדת. גם אם ימשיכו לדבר בשמו, אלוהים נטש את מרביתם. הפאראדוקס של האמונה היהודית לאחר הרצח הוא שאלוהי ישראל עבר לשכון במחנה שלנו, החילוני, ועלינו מוטל מעתה להגן על כבוד העם היהודי.

[נדפס ב"דבר ראשון", 8 בפברואר 1996]

הרוצח כגיבור תרבות

מרוב רצון להראות שמערכת המישפט הישראלית מעניקה אפשרות למישפט הוגן לא רק לפושע כאייכמן ולחשוד בפשע כדמיאניוק אלא גם לחשוד ברצח ראש ממסלה – הולך משפטו של הרוצח ונעשה לפארה ועוד מעט הוא יהיה מפורסם ותקשורתי יותר מקורבנו. לא אתפלא אם בקרוב ישרו ברדיו קלטת זמירות שלו. רחמנים בני רחמנים אנחנו? לא. פשוט אידיאליזם.

אילו היה אפשרי לנהל את המשפט יום אחר יום ולסיימו במשך שבוע-שבועיים, ולהגיע לעונש שאותו דומני קיבלו לא פעם מחבלים ערבים שהרגו יהודים – היינו, ארבעה מאסרי עולם ללא אפשרות לחנינה (וחבל שאין כבר עבודת פרך למקרים כאלה) – היו הדברים שבים לפרופורציה שלהם. עם ישראל, וגם העולם, היו מתרשמים הרבה יותר מההגינות וגם מהחוכמה של מערכת המישפט הישראלי. וההבדלים בין מותר לאסור, בין טוב לרע ובין טהור לטמא היו שבים ונעשים ברורים יותר לציבור, לדור הצעיר, וגם לרוצחים-בפוטנציה שבגללם נוסע השר לביטחון פנים במכונית משוריינת.

אהוד בן עזר

תל-אביב

[נדפס ב"מעריב", 12 בפברואר 1966]

החשבון לא נגמר

כל החשבון עוד לא נגמר. בין שאר המוזרויות שהביאו עימם משפט רוצחו של רבין, ובינם שלאחריו דו"ח ועדת שמגר על נסיבות הרצח – מתבלטים שני פאראדוקסים שאולי הם אחד. מבין הארבעה: הרוצח, השופטים, ראש השב"כ המודח, וועדת החקירה – אמרו דברים נכוחים בעיקר הרוצח וראש השב"כ לשעבר, ואילו השופטים וועדת החקירה, שאמנם עשו עבודתם נאמנה, אולי החמיצו את העיקר.

בעת המשפט שמרו השופטים על קוצו של יו"ד משפטי, אבל בגזר-הדין החלו להתפייט והעניקו מימד דימוני-ספרותי לרוצח, שאינו אלא "חייל פשוט", בעל אומץ ונכונות להקרבה, חניך חרוץ ובעל יוזמה שעשה מה שרבים מבני-חוגו ואמונתו אמרו וחשבו שצריך לעשות. הוא לא מטורף. הוא לא בודד. הוא לא תמצית הרשע ושום משורר לא התכוון לו בשיריו. הוא טרוריסט ששייך למחנה אידיאולוגי שמתנגד לתהליך השלום ואשר מגדל בתוכו רוצחים-בכוח. רוצח רבין (בכוונה אינני נוקב בשמו, כדי שלא לטמא אותיות עבריות) אמר שעשו לו עוול ("משפט ראווה" בלשונו) בכך שדנו אותו כרוצח פשוט ולא דיברו על המניעים האידאולוגיים שלו. הוא דיבר על כך שיש סתירה בין מדינת הלכה לבין מדינה דימוקראטית, על כך שעשה מה שעשה לתפארת עם ישראל, תורת ישראל וארץ-ישראל.

הוא הדגיש בעדותו שלא היה עושה מה שעשה אלמלא קיבל על כך הסכמה מרבנים, (כניראה לא חקרו אותו בקשיחות או בעורמה די הצורך, כדי להוציא מפיו אילו רבנים נתנו לו את ההכשר לרצח). הוא נעלב מכך שאדם משכיל ומוכשר כמוהו, שבעיניו דומה שמסר נפשו על קידוש השם – נשפט כרוצח פשוט, כמקרה פרטי.

הוא נפגע עד עמקי נשמתו (המאמינה במה שמאמינים רבים כמותו) מכך שכל ניסיונותיו להסביר שהוא מייצג עמדה אידאולוגית שאינה שלו בלבד – נתקלו באוזניים אטומות של ההליך המשפטי; הליך, שמחשש פן ייהפך לפוליטי – עיקר ותלש מהמשפט את המימד של רצח פוליטי – והלא זה מה שהיה רצח רבין – ועשה אותו למשפט של יוצא-דופן, של "בן בליעל" אחד ויחיד.

ראש השב"כ המודח אמר כמעט אותו דבר אבל מהכיוון המנוגד. אסור לשכוח שלא חוסר העירנות של השב"כ רצח את רבין אלא בחור ששירת בצבא והיה בתוך המימסד וכמוהו ישנם עוד בחורים בעלי רקע דומה המונעים על ידי אותה אידיאולוגיה קנאית ונחרצת ועל פי מצוותיה של מדינת ההלכה, שבעיניהם היא כבר קיימת ורק חוקיה תקפים ומחייבים.

ובלשונו של כרמי גילון: "כמו יגאל עמיר, גם אם אינם רבים, ישנם עוד יהודים המשרתים עימנו בגולני ובצנחנים או בשריון, הלומדים עימנו באוניברסיטה, העומדים לידנו בתור לקולנוע והקונים עימנו באותו סופרמארקט, שמוכנים לרצוח ראש ממשלה ומנהיגים פוליטיים בישראל."

שום לקח של השב"כ, שום אמצעי אבטחה נוסף ומבריק ככל שיהיה – לא יעצרו בעד בחורים "טובים" כאלה לנסות שוב את דרך הטרור הפוליטי כאמצעי להשלטתה של השקפת עולמם הדתית הקנאית, הגובלת אמנם במשיחיות-שקר, אבל זאת יודעים רק אנו, החילונים או הדתיים-המתונים.

אם הבעיות סביב רצח רבין היו רק "טכניות" – תקלות באבטחה, וירי של רוצח בודד "בן בליעל" – אזי כל המחנה שאליה שייך הרוצח הוא "בסדר", ואין לו צורך בחשבון נפש, וכך הם אמנם נוהגים.

גם המחנה-שמנגד, התומך בשלום, צריך כביכול רק להיזהר ולהישמר טכנית מפני פיגוע נוסף, אבל לא לומר את האמת – והאמת היא ששפטו את היתוש בלי לייבש את הביצה, וכי בדיוק כפי שבעיית הטרור הערבי לסוגיו לא תיפתר עד שלא יישלם אחרון הקנאים הערבים עם קיומנו באזור, כך בעיית הטרור היהודי לא תיפתר עד שלא יישלם אחרון הקנאים היהודים עם קיומה של מדינת ישראל דימוקראטית ופלוראליסטית.

ועד אז, כל החשבון עוד לא נגמר. מלחמה מתמדת לנו לא ברוצח רבין, שכבר אינו יכול להזיק, אלא בערבים שעדיין לא פוצצו עוד אוטובוס, וביהודים עדיין לא רוצצו עוד שר או ראש-ממשלה או "סתם" קצין של שירות בתי-הסוהר. ו"כתובות על הקיר" ישנן כה רבות, שרק עיוור לא יוכל לראותן.

[נדפס ב"דבר ראשון", 2 באפריל 1996]

רבין לא היה "שלום עכשיו"

במלאת שבע שנים להירצחו של יצחק רבין גברו הקולות השקריים שעשו אותו למין אידיאולוג של "שלום עכשיו", שאלמלא נרצח היינו מצויים היום במצב של שלום עם הפלשתינאים.

רבין הותקף בשנת חייו האחרונה בארסיות רבה מאוד על ידי השמאל על כך שאינו מוסר מהר לפלשתינאים את הכול. אכן, הוא עצמו כבר היה מלא היסוסים ועצר את התהליך, גם עם סוריה, כי התחיל לראות את הסדקים. אילו היה חי וממשיך להיות ראש-ממשלה, הוא לא היה נוהג אחרת משנהגו אהוד ברק ואפילו אריאל שרון. רבין לא היה מפנק במילים טובות את ההתנחלויות, אבל לא היה מפקיר אותן לרצח בידי ערבים ולא מפנה אותן בכוח ללא הסכם שלום חתום עם מדינה פלשתינאית מפורזת ואמינה, שאינה חותרת תחת תהליך השלום. מה שמבין כיום אפילו הנשיא בוש, רבין הבין הרבה שנים קודם לכן. היה זה הוא שהורה "לשבור את הידיים" לאלה שזורקים אבנים על יהודים באינתיפאדה הראשונה.

נדמה לי שמחנכים כאן דור צעיר שלם על מורשת רבין שקרית, כאילו היה חסיד שוטה של "שלום עכשיו". אבל רבין לא היה מפקיר את ביטחון ישראל למען שלום מדומה, ולא היה טיפש לחשוב שרק ההתנחלויות עומדות בינינו לבין תביעות הפלשתינאים. והטרגי ביותר הוא שרבין נרצח לחינם. קורבן חייו לא קירב כהוא זה את השלום, רק יצר אגדה שלפיה תהליך אוסלו לא הושלם רק משום שנרצח.

ערפאת, החוזר שוב ושוב על השקר של "שלום האמיצים" עם רבין, ודאי חיין לעצמו בראותו כיצד מתנה פוליטי שלם קונה ממנו בפעם המי-יודע-כמה את הסחורה הממוחזרת של "שלום עכשיו" ושל הסכמי אוסלו, ומטיל בעיקר על ישראל את האחריות לשנאת הערבים ולהיעדר השלום.

בתומכם בגרסה זו עוזרים אנשי מפלגת העבודה, ובראשם רמון, מצנע וביילין, לשרון ולליכוד לזכות ברוב מוחץ בבחירות הבאות. כי אם מפלגת העבודה תאבד את קהל בוטרי האמצע שלה, בעל האוריינטאציה הביטחונית של מפא"י ואחדות-העבודה לדורותיהן, היא תיהפך למפלגה השלישית או הרביעית בגודלה בישראל ותיעשה כוח פוליטי שולי לגמרי.

אהוד בן עזר

תל-אביב

[נדפס ב"הארץ", 13 בנובמבר 2002]

תרומתו לקידום השלום

יצחק רבין, רמטכ"ל מלחמת "ששת הימים", אכן לא היה "שלומניק" פתולוגי, כפי שכתב אהוד בן עזר, ("רבין לא היה 'שלום עכשיו'", "הארץ", 13.11). מיד לאחר מלחמת ששת הימים הוא לא חשב, ששומה על ממשלותינו להציע בגלוי לפנות לאלתר את השטחים שזכינו לכבוש בחודש יוני 1967 תמורת הסכמי שלום חוזיים עם שכנינו-אויבינו הערבים (כפי שהציעה "שלום עכשיו").

אלא שרבין עשה כברת דרך מאז. לאחר שהצביע בעד הסכם השלום עם מצרים הוא התגלה (בניגוד למפקדו לשעבר יגאל אלון) כמנהיג החותר לשלום עם שכנינו הערבים תמורת ויתורים טריטוריאליים משמעותיים בשטחים שזכינו לכבושם במלחמת "ששת הימים". זו עדות לכך, שרבין החל לבחון את בעיית השלום והמלחמה בין ישראל לשכנותיה הערביות באופן שונה מהנורמות שהיו מקובלות על החלק האקטיוויסטי של תנועת העבודה הציונית ההיסטורית.

לכן, ב-1992, כשרבין נבחר בפעם השנייה לכהן כראש-ממשלה, הוא נתן גיבוי למגעי השלום בין ישראל לרשות הלאומית הפלשתינית המיוצגת על ידי אש"ף. כל זאת בידיעה מפורשת, שמדובר בויתורים טריטוריאליים משמעותיים של ישראל בשטחי הגדה המערבית ורצועת עזה. מכאן נולד הסכם אוסלו ב-1993, שקבע לוח זמנים עקרוני לפינוי ישראלי מדורג מהשטחים תמורת כינון שלום הדרגתי מלא בין ישראל ליישות המדינית הפלשתינית העצמאית שתקום בשטחים אשר יפוננו על ידי ישראל.

רבין זכה להגשים רק את שלב הביצוע הראשון של הסכם אוסלו: כינון שלטון פלשתיני ברוב הערבים הערביות ברצועה ובגדה. ב-1995 הוא נרצח ולא זכה לבצע את השלבים הנוספים.

אכן, יצחק רבין לא היה חבר בתנועת "שלום עכשיו", אבל תרומתו לקידום השלום (תמורת פינוי שטחים) היתה אפילו משמעותית יותר מהישגיה של "שלום עכשיו". אנחנו משוכנעים, שאלמלא נרצח, היה סיכוי גדול שהיום היינו חיים בשלום כלשהו עם שכנינו, מרחץ הדמים היה נפסק או מצטמצם מאוד, תיירים היו פוקדים את מדינתנו ומצבנו הכלכלי היה טוב יותר. זאת המשמעות האמיתית של מורשת רבין, שבימים טרופים אלה אסור לנו לשכוח.

חסידה ומאיר פעיל, תל אביב

[נדפס ב"הארץ", 19 בנובמבר 2002]

רבין והשלום

בתגובה על מכתב למערכת "רבין לא היה 'שלום עכשיו'" ("הארץ", 13.11.02)

כמה חבל, שאהוד בן עזר זוכר מיצחק רבין דווקא את ההוראה לשבור ידיים ורגליים, אבל שוכח את כל מה שרבין פעל למענו בשנתיים האחרונות לחייו.

מוזר שהוא טוען שרבין ביקש לעצור את התהליך; האמת היא, שחודש לפני שנרצח העביר רבין בכנסת את הסכם אוסלו השני, שהרחיב את האוטונומיה הפלשתינית. הכותב גם אינו מציין, שרבין נאם את נאומו האחרון, בזכות אוסלו, מול אנשי תנועות השלום.

בעיית ההתנחלויות אכן אינה הבעייה היחידה בינינו לבין הפלשתינאים, אך היא היחידה שהיא כרגע בשליטתנו המלאה, וברור שבלא פירוקן אין תוחלת לשום הסכם שלום.

מודי וידנפלד
ירושלים

*

בתגובה על מכתב למערכת "תרומתו לקידום השלום" ("הארץ", 19.11)

רבין לא היה אידיאולוג ולא מורה הוראה. הוא היה פטריוט ופרגמטיסט, תכונות יקרות בהחלט. אף אם נוסיף להן תכונות אנושיות נוספות שמוקיריו מונים בו, קשה לדבר על מקוריות או ייחודיות המולידות מורשת.

המושג "מורשת רבין" מתעופף בחללנו, ואין כניראה מי שיכול להגדיר מושג זה באופן מושכל. באחרונה התפטרה מנהלת מרכז רבין, אך הגדרת המורשת שוב מביכה: "צריך להתמקד בהנצחת רבין ומורשתו דרך הרצח. ההסתה שקדמה לרצח ופגיעתו הרעה של הרצח הפוליטי הזה בדמוקרטיה הישראלית." האם הרצח היה דרכו או דרכם? או שדרכו של רצח ליצור מורשת?

הגדרה תמוהה במיוחד מופיעה במכתבם של חסידה ומאיר פעיל – "אנו משוכנעים שאלמלא נרצח, היה סיכוי גדול שהיום היינו חיים בשלום כלשהו עם שכנינו... זאת המשמעות האמיתית של מורשת רבין... – "אלמלא", "סיכוי", "כלשהו". בקיצור – ספקולציה, גם אם אטרקטיבית.

רון ביברמן
תל אביב

[נדפס ב"הארץ", 21 בנובמבר 2002]